

Zbrytska T.P.

PhD, Associate Professor

Soroka A.V.

PhD, Associate Professor

Nowicki N.V.

PhD, senior lecturer

Odessa National University of Economics, Ukraine

THE PREREQUISITES FOR THE FORMATION AND USE OF LABOR POTENTIAL OF THE REGION

Збрицька Т.П.

к.е.н., доцент

Сорока О.В.

к.е.н., доцент

Новицький М.В.

к.е.н., старший викладач

Одеський національний економічний університет, Україна

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

The article presents different views on the essence of labor potential. Characterized the components of the prerequisites for the formation and use of labor potential of the region

***Keywords:** labor potential, labor potential of the region, demographic policy, economic policy, environmental policy, social policy.*

В статті наведено різні погляди на категорію «трудоий потенціал». Охарактеризовано складові передумов формування та використання трудового потенціалу регіону.

***Ключові слова:** трудовий потенціал, трудовий потенціал регіону, демографічна політика, соціальна політика, економічна політика, екологічна політика.*

Результати досліджень за даною проблематикою свідчать, що економіка України потребує використання нових теоретико-методичних засад до управління трудовими ресурсами з метою ефективності реалізації їх потенційних можливостей по забезпеченню зростання регіонального внутрішнього продукту на основі вдосконалення кількісних і якісних характеристик трудового потенціалу регіону.

Теоретичні, методичні та прикладні аспекти актуальної проблеми управління трудовим потенціалом дістали значного розвитку в роботах таких вчених, як: О. Амоша, О. Гончар, С. Злупко, М. Долішній, Н. Лук'янченко, П. Орлов, Г. Назарова, Л. Семів, Т. Уманець, Л. Шаульська та ін.

Але ускладнення сучасних умов розвитку та використання продуктивних сил потребує постійного вдосконалення теоретико-методичних основ обґрунтування управлінських рішень, реалізація яких сприяє зміцненню трудового потенціалу регіону та його ефективному використанню в регіональній економіці. Особливої актуальності це набуває сьогодні, коли наслідками економічної кризи стає зростання безробіття, зниження мотивації праці, що в подальшому унеможливорює ефективну реалізацію трудового потенціалу як важливого фактору виробництва та ресурсу його розвитку.

Метою статті є визначення та обґрунтування умов формування, реалізації, використання та розвитку трудового потенціалу.

Трудовий потенціал є стратегічним ресурсом як на мікро-, так і мезо- та макрорівнях господарювання. Але, як свідчить контент-аналіз тлумачення даного поняття, сьогодні не існує однозначного погляду на його сутність, а це, у свою чергу, ускладнює розгляд його внутрішньої структури як об'єкту дослідження та управління на основі відтворювального принципу (табл.1).

Застосовуючи ресурсно-факторний підхід до визначення вищезазначеного поняття, автори пропонують розглядати трудовий потенціал регіону як ресурсні можливості економічно-активного населення, які можуть бути мобілізовані та приведені в дію в процесі трудової

Трактування категорії «трудоий потенціал»

Автор	Суть категорії
1	2
Н. Лук'янченко, В. Антонюк [1]	- це інтегральна сукупність можливостей населення до трудової, у тому числі підприємницької, інноваційної активності
Л. Шаульська [2]	- це ресурси праці, які визначають сукупність можливостей населення до активної трудової, підприємницької, інноваційної діяльності в комплексі з умовами та якістю їх використання у сфері праці
О. Левченко [3]	- це динамічна, інтегральна характеристика здібностей та можливостей населення регіону, які визначаються у формі ресурсів і резервів живої праці населення у сукупності їхньої кількісної та якісної характеристик, що можуть бути реалізовані в суспільно-корисній діяльності в умовах певного рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин
О. Чалий [4]	- це сукупність трьох його підсистем: демографічної, соціально-економічної і соціально-психологічної, що утворюють кількісні та якісні параметри його динамічного розвитку
І. Джаїн [5]	- це сукупність демографічного, етнокультурного потенціалів та потенціалу сукупної праці, який характеризується формами поєднання індивідуальних потенціалів у суспільному виробництві та забезпечується відповідним рівнем спеціалізації, концентрації, кооперації виробництва та розміщення продуктивних сил по території регіону

діяльності, що спрямована на виробництво споживчих вартостей відповідно до потреб регіону на певному етапі його соціально-економічного розвитку.

Найважливішим чинником ефективного формування, реалізації, використання та розвитку трудового потенціалу регіону є забезпечення сприятливого середовища, в якому відбуваються ці процеси. Але, у свою чергу, формування такого середовища залежить від передумов, які є необхідними, але не достатніми для створення фундаментальної основи ефективного формування трудового потенціалу. Вони мають теж саме значення, що має ґрунт по відношенню до культурних рослин.

Передумови ефективного формування, використання, реалізації та розвитку трудового потенціалу регіону формуються під впливом економічних, соціальних, демографічних та екологічних факторів. Розглянемо кожен з них.

Так, результати економічної діяльності регіону, а також діючі схеми міжбюджетної взаємодії створюють фінансову основу для вдосконалення економічного середовища формування, використання та розвитку трудового потенціалу регіону.

Головною метою економічної регіональної політики є раціональне використання сукупного ресурсного потенціалу території як основи підвищення його конкурентоспроможності шляхом інноваційного розвитку трудового потенціалу. Для досягнення цієї мети повинні бути сформульовані та реалізовані основні цілі. Вони розробляються за кожною складовою регіональної економічної політики. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України до пріоритетних завдань регіональної економічної політики слід віднести такі:

- оптимізацію виробничих структур регіонів;
- розвиток міжрегіонального та міжнародного економічного співробітництва;
- розширення повноважень і посилення відповідальності за регіональний економічний розвиток місцевих органів влади;

- наповнення фінансових ресурсів регіональних бюджетів і бюджетів місцевого самоврядування для зміцнення фінансової бази розвитку економіки регіону та вдосконалення освітніх структур щодо підготовки та перепідготовки кадрів працездатного населення відповідно до попиту регіонального ринку праці.

Кількісною характеристикою впливу економічних факторів на формування трудового потенціалу регіону є:

- регіональний валовий продукт;
- обсяг реалізованої продукції бюджетоутворюючими видами економічної діяльності регіону (промисловості, сільського господарства, будівництва);
- обсяг залучених та освоєних інвестицій у регіоні;
- обсяг інноваційних витрат в регіоні;
- зовнішньоторгівельний оборот регіону.

Головною метою соціально-економічного розвитку регіону є підвищення рівня та якості життя населення, що мешкає на даній території. Соціально орієнтована регіональна економіка передбачає ефективне вирішення соціальних питань, що сприяє створенню сприятливих умов для проживання працездатного населення та їх сімей на певній території.

Соціальну складову передумов формування та використання трудового потенціалу регіону доцільно розглядати за такими напрямками, як:

1. Матеріальний добробут населення: найбільш повно характеризує масштаби розшарування населення за рівнем доходів, витрат і майнового стану, яким визначається соціальний статус особи або соціальної групи в соціально-економічній структурі суспільства. Для його оцінки доцільно використовувати такі показники:

- рівень реальної заробітної плати одного найманого працівника у середньому по регіону;
- співвідношення реальної заробітної плати одного найманого працівника регіону до прожиткового мінімуму для працездатної особи;

- співвідношення реальної заробітної плати одного найманого працівника регіону до мінімальної заробітної плати;
- рівень відповідності мінімального споживчого бюджету реальним потребам працездатної особи.
- середньомісячна заробітна плата одного працівника, грн;
- питома вага працівників, які отримують мінімальну заробітну плату, %;
- кількість введеного в експлуатацію житла, м² на одну людину;
- середній рівень сукупних витрат у розрахунку на умовного дорослого, грн;
- питома вага доходу від особистого підсобного господарства у сукупному доході, %;
- частка грошових доходів у сукупних доходах, %;
- рівень бідності за прожитковим мінімумом, %;
- рівень бідності за національною межею, %;
- глибина бідності за прожитковим мінімумом, %;
- коефіцієнт Джині, %;
- кількість мінімальних споживчих кошиків, які можна придбати на суму середньодушового доходу (за регіональними цінами);
- питома вага витрат на харчування в сукупних витратах, %;
- питома вага сукупних витрат на послуги, %;
- питома вага витрат на заощадження та придбання нерухомості в структурі сукупних витрат, %

Включений до даної системи коефіцієнт Джині дає можливість кількісно оцінити ступінь нерівномірності розподілу населення за рівнем доходів (чим ближче значення коефіцієнта до 1, тим вищий рівень нерівномірності та навпаки) всередині регіону.

2. *Умови проживання населення.* Головною характеристикою умов проживання населення є кількісні (загальна площа житла) та якісні (обладнання житла зручностями) показники, які дають уяви про житлові умови населення регіону. Другою за вагомістю характеристикою умов

проживання населення є розвиненість соціальної інфраструктури, основна мета розвитку якої – надання максимальній кількості мешканців регіону благ та послуг високої якості відповідно до науково обґрунтованих нормативів або фактичних потреб. Комплексну оцінку рівня умов проживання населення, що мешкає у даному регіоні, можна оцінити за допомогою таких показників:

- щільність населення, осіб. на км²;
- рівень урбанізації, %;
- забезпеченість житлом, загальної площі м² на одну особу;
- частка міського населення, що мешкає в будинках з водогоном та з гарячим водопостачанням, %;
- частка міського населення, що мешкає у будинках з каналізацією, %;
- частка міського населення, що мешкає у будинках з центральним опаленням, %;
- частка сільського населення, що мешкає у будинках з водогоном, %;
- частка сільського населення, що мешкає у будинках з каналізацією, %;
- частка сільського населення, що мешкає у будинках з газом, %;
- щільність автомобільних доріг, км на 1 тис. км²;
- кількість лікарняних ліжок (на 10000 жителів);
- планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів;
- питома вага сільського населення, віддаленого від найближчого лікарняного закладу первинної допомоги на відстань понад 5 км, %;
- середньодобовий обсяг місцевого телемовлення, годин.

3. *Соціальне самопочуття та соціальна напруга.* Посилення соціальної нестабільності та напруженості в суспільстві зумовлено дією таких чинників:

- а) зростанням чисельності бідного населення, що втратило надію на поліпшення свого матеріального добробуту у майбутньому;

б) зростанням тривалого безробіття, яке у поєднанні з першим чинником стимулює поширення таких негативних явищ, як злочинність, проституція, наркоманія тощо;

в) затримками з виплатами заробітної плати, стипендій, різноманітних допомог.

Виходячи з необхідності використання показників, які найбільш коректно характеризують вищезгадані явища, сформовано перелік показників соціального самопочуття та соціальної напруги:

- питома вага бідних за самооцінкою, %;
- коефіцієнт злочинності, кількість засуджених до чисельності регіону;
- питома вага тяжких злочинів у загальній кількості злочинів, %;
- кількість самогубств (на 100 000 населення);
- кількість хворих на активний туберкульоз (на 100 000 населення);
- кількість хворих на СНІД/ВІЧ (на 100 000 населення);
- кількість абортів на 100 живонароджених;
- кількість хворих, узятих на облік з метою лікування і реабілітації (алкоголізм та алкогольні психози), на 100 000 населення;
- кількість хворих, узятих на облік з метою лікування і реабілітації (розлади психіки внаслідок вживання наркотиків та інших психоактивних речовин), на 100 000 населення;
- питома вага безробітних тривалістю понад рік у загальній їх чисельності, %;
- співвідношення шлюбів та розлучень;
- питома вага народжених поза шлюбом, % (як реєструються діти поза шлюбом);
- кількість ДТП (на 100 км доріг);
- заборгованість по зарплаті в розрахунку на 1 працюючого, грн.

Важливою складовою передумов ефективного формування та використання трудового потенціалу регіону є демографічний фактор, який передбачає активне втручання державних органів управління за допомогою

економічних і адміністративно-правових заходів як в природне, так і в механічне рушення населення регіону через демографічну політику. Головною метою цієї політики є зупинення природного скорочення населення та надання міграційним процесам збалансованого характеру з метою стабілізації чисельності населення регіону. Основною проблемою при цьому залишається значний розрив між коефіцієнтами смертності та народжуваності, а основним ризиком є погіршення економічної та політичної ситуації в країні, низький рівень соціальних стандартів життя працездатного населення. Для реалізації демографічної політики необхідно здійснити такі заходи:

- удосконалити програму довгострокового кредитування будівництва житла для молодих сімей, що супроводжується заохочувальними заходами для дітонародження;

- пропагандувати на державному рівні цінності сім'ї, здорового способу життя та активного довголіття;

- забезпечити обов'язкові щорічні профілактичні огляди працюючих в організаціях, установах та в підприємницьких структурах.

Вплив демографічних факторів на рівень формування, використання та розвитку трудового потенціалу регіону можна оцінити на основі комплексного аналізу в абсолютному та відносному вираженні таких показників, як:

- кількість наявного населення регіону;
- природний приріст населення регіону;
- коефіцієнт міграції;
- смертність від найбільш частіших захворювань у регіоні;
- середня тривалість життя чоловіків;
- середня тривалість життя жінок.

Однією з передумов ефективного формування та використання трудового потенціалу регіону є екологічне становище в регіоні, проявом впливу якого є наступне. Так, в наслідок антропогенного навантаження на

навколишнє природне середовище, тривалість життя в Україні складає у середньому 66 років (у Швеції – 80 років, Польщі – 74 роки) [6]. Крім того, в Україні найвищий в Європі рівень розораності земель, споживання водних ресурсів, вирубки лісів. Близько 15% території України з населенням понад 10 млн. осіб знаходиться в критичному екологічному стані. Густина викидів забруднених речовин в атмосферне повітря останнім часом складає понад 130 кг на кожного мешканця України, що у декілька разів перевищує вказаний показник в розвинених країнах світу. Значна частина водних об'єктів втратила природну чистоту, порушена їх здібність до самоочищення. У ряді регіонів України об'єм скидання забруднених вод в річки перевищує об'єм природного стоку. Водні об'єкти забруднені з'єднаннями важких металів, азоту, сульфатами, нафтопродуктами і фенолами. Витрати свіжої води на одиницю випущеної продукції в Україні перевищують аналогічні показники у Франції в 2,5 рази, Німеччини і Великобританії в 4,3 рази [6].

Вплив екологічних факторів на рівень трудового потенціалу регіону визначається за допомогою такої системи показників:

- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на 1 км^2 , т;
- викиди діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на 1 км^2 , тис. т;
- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення у розрахунку на 1 особу, т ;
- викиди діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення у розрахунку на 1 особу, тис. т;
- частка забруднених зворотних вод у загальному водовідведенні, у % ;
- утворення відходів I – IV класу небезпеки у розрахунку на 1 км^2 території, т;
- утворення відходів I – IV класу небезпеки від економічної діяльності підприємств та організацій в розрахунку на 1 млн. грн. створеної валової доданої вартості, т;

- утворення відходів I – IV класу небезпеки від економічної діяльності підприємств та організацій в розрахунку на 1 особу, кг;
- наявність відходів на кінець року, тис. т;
- питома вага утилізованих відходів до загальної кількості утворених, %;
- потужність очисних споруд, млн. куб. м.

Таким чином, на формування та використання трудового потенціалу регіону чинить певний вплив сукупність факторів, що обумовлюють середовище розвитку трудових характеристик працездатного населення, яке працює на певній території, обумовлюючи можливості розвитку регіональної економіки та забезпечення соціальної стабільності не тільки в регіоні, але й в Україні в цілому. Це ще раз підтверджує необхідність кількісної оцінки рівня сприятливих умов формування, використання та розвитку трудового потенціалу і розробки та реалізації зваженої та адекватної сучасним вимогам державної регіональної політики з метою його зміцнення.

Література:

1. Лук'янченко Н.Д. Регіональні проблеми формування трудового потенціалу і шляхи вирішення: [монографія] / Н.Д. Лук'янченко, В.П. Антонюк, Л. Шаульська та ін. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2004. – 340 с.
2. Шаульська Л. Стратегія розвитку трудового потенціалу: [монографія] /Л. Шаульська. – Донецьк: НАН України, Інс-т економіки промисловості, 2005. – 502 с.
2. Левченко О.М. Управління якістю трудового потенціалу регіону: [монографія] /О.М. Левченко. – Кіровоград: «КОД», 2002. – 136 с.
3. Чалий О.І. Трудові ресурси: аспекти формування та розвитку: [монографія] / О.І. Чалий. – Дніпропетровськ : ДДФЕУ, 2003. – 96 с.
4. Джаїн І.О. Оцінка трудового потенціалу: [монографія] / І.О. Джаїн. – Суми : ІТЛ «Університетська книга», 2002. – 250 с.
4. Державна служба статистики України. [Електронний режим доступу]. <http://ukrstat.gov.ua>